

De Amsterdamse Waterleidingduinen Zuinig zijn op cultuurhistorie

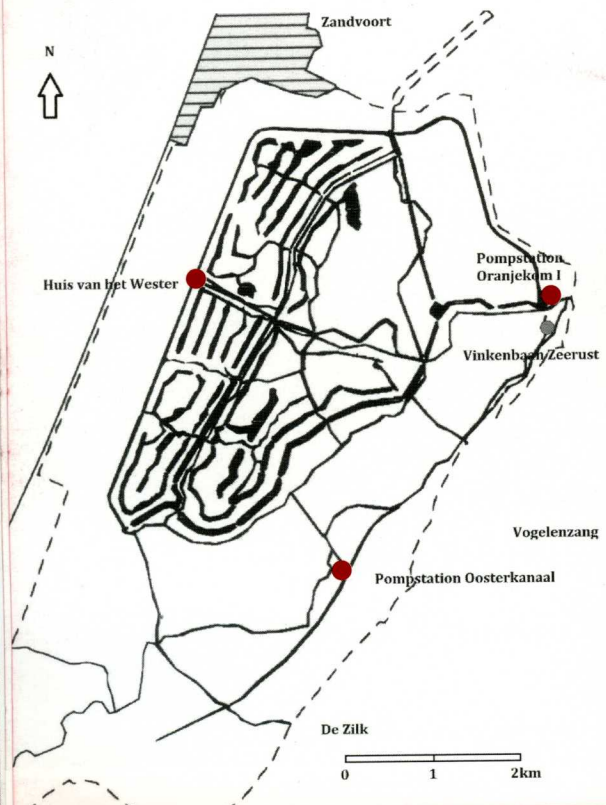
Door Antje Ehrenburg

De openbare drinkwatervoorziening in Nederland is in 1853 begonnen in Amsterdam. Schoon drinkwater werd gewonnen in de duinen van de familie Van Lennep en naar de hoofdstad getransporteerd. Ruim 150 jaar later wordt er nog steeds drinkwater gewonnen uit dit duingebied. Het waterleidingbedrijf van Amsterdam is daarmee het oudste van ons land. Van de rijke waterleidinghistorie zien we heden ten dage in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) nog maar een deel terug. Helaas is veel verloren gegaan. Op wat nog rest, moeten we zuinig zijn.

Oranjekom

In essentie is er in de afgelopen 150 jaar niet heel veel veranderd in de manier van waterwinnen in dit duingebied. Er wordt gebruik gemaakt van open terugwinkanalen die allemaal samenvloeiën in de Oranjekom. Dit is het verzamelbekken dat tussen 1851 en 1853 werd gegraven als eerste begin van de waterwinning. In de loop der jaren nam de vraag naar drinkwater toe en men begon meer en diepere kanalen te graven. Het duin verdroogde omdat er meer water gewonnen werd dan er aan regenwater op viel. Met winningen van zoet grondwater vanuit diepere grondlagen werd dit probleem enige tijd succesvol

opgelost. Maar lang kon dit niet doorgaan omdat er bijna-zout grondwater werd opgepompt dat ongeschikt was als drinkwater. Nieuwe methoden moesten worden bedacht. In de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw werd een ingrijpend plan ten uitvoer gebracht: de aanleg van een heel stelsel aan aanvoerleidingen, toevoersloten, infiltratiegeulen en verbrede en verdiepte afvoerkanalen. Hiermee kon water vanuit de Rijn - een oneindige bron van zoet water - in de duinen worden geïnfiltrerd en teruggewonnen. Dit is nog steeds de belangrijkste manier van drinkwaterwinning in de AWD, naast enige diepe winning en grondwaterkanalen.

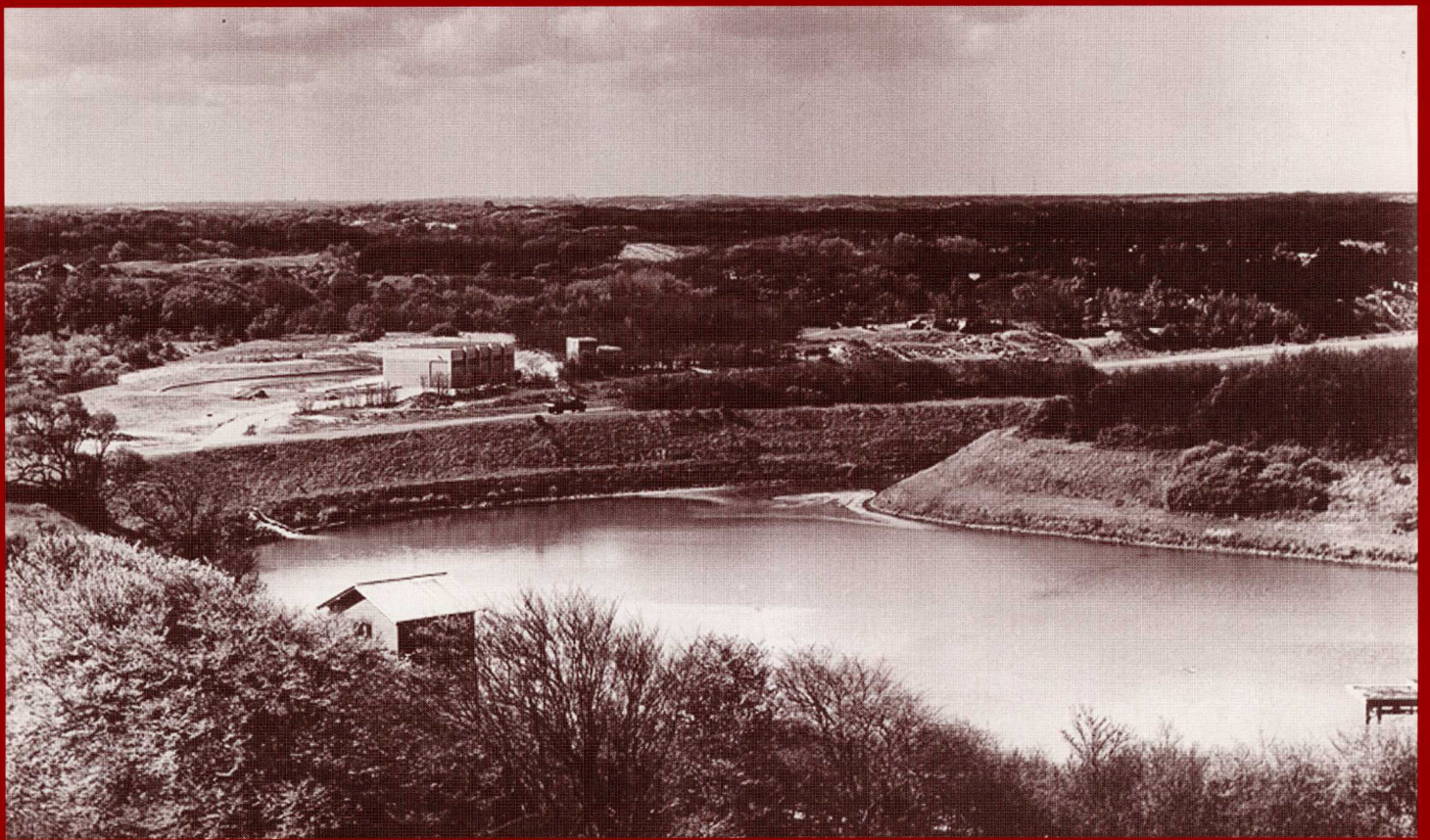
*Verdiepen van het Zwarteveldkanaal in 1901, met arbeiders, smalspoortje en paard en wagen (foto: archief Historische Werkgroep AWD)
(NB. Zwarteveldkanaal is het enige kanaal waarvan de oevers later niet zijn afgezand, het is nog steeds smal en diep, wel veel meer begroeid dan toen!)*

Het Huis van het Wester, met links het verdwenen pompgebouwtje

Verdwenen industrieel erfgoed

Hoewel het huidige infiltratie- en terugwinprincipe dus al meer dan vijftig jaar oud is, heeft het waterleidingbedrijf (Waternet en zijn voorgangers) natuurlijk wel een moderne bedrijfsvoering ingevoerd met aanpassingen aan nieuwe inzichten en technieken. Het bedrijf verving stoom door olie en elektriciteit, het vervangt stuwten en pompen waar nodig en het onderhoudt schouwpaden, wegen, geulen en kanalen. Deze continue aanpassingen in de bedrijfsvoering gaan echter niet altijd gepaard met veel besef van de waarde van het industrieel erfgoed dat Waternet beheert. Juist doordat er nog steeds water wordt gewonnen, zou er sprake kunnen zijn van een bloeiende, levende cultuurhistorie. Er zou met zorg moeten worden omgegaan met het erfgoed, met vervanging waar nodig en behoud waar mogelijk. Het feit echter dat er in voorbije decennia veel verloren is gegaan, geeft aan dat deze zorg binnen het waterleidingbedrijf niet vanzelfsprekend was. Daarin stond het bedrijf overigens niet alleen. Ook in andere sectoren van de samenleving hadden vooruitgang, modernisering en efficiëntie de hoogste prioriteit. Maar wie goed kijkt, ziet hier en daar in de bodem nog

Gezicht vanaf grote hoogte naar het zuidwesten op de Oranjekom en daarachter de pas aangelegde verdeelvijver waar Rijnwater de duinen binnenkomt 1957 (foto: B. Stijger, archief Historische Werkgroep AWD) (nu nog te zien in huidige landschap)

sporen van voorbije waterleidinghistorie. Men kan wat dat betreft spreken van industriële archeologie. Voorbeelden van verloren gegaan waterleidingerfgoed in de AWD zijn het pompstation en woonhuis aan Van der Vlietkanaal en Westerkanaal, het pompstation aan Barnaartkanaal en Nieuwkanaal, (loop)bruggen over kanalen, en verschillende zuiveringsgebouwen. Vooral in de eerste helft van de twintigste eeuw verdween door modernisering van het waterleidingbedrijf, veel cultuurhistorie uit het duingebied zoals alle boerderijen, jachtopzichterwoningen, arbeiderswoningen en vele oorlogsbunkers.

Restauratie van monumenten

In de jaren negentig drong in Nederland het besef door dat ook bedrijven cultuurhistorisch erfgoed onder hun hoede hebben en daar zorgvuldig mee moeten omgaan. Bij de Drinkwaterafdeling van Waternet kwam dit besef iets later maar in 2008 werd het leegstaande pompstation Oranjekom I tot bezoekerscentrum getransformeerd. Het monumentale pompstation - een provinciaal beschermd monument - kreeg zo een

nieuwe functie. Ook het andere (Rijks)monument in dit duingebied, vinkenbaan Zeerust, is na vele jaren verwaarlozing in 2005 door Waternet gerestaureerd. Deze projecten bieden echter geen garantie dat elders in hetzelfde duingebied ook zorgvuldig met het cultuurhistorisch erfgoed wordt omgesprongen. Zo heeft Waternet nog recent de door de Duitse bezetter aangelegde betonweg langs het Westerkanaal, weliswaar niet volledig vervangen maar op weinig fraaie wijze gerepareerd. Ook wordt één van de laatst overgebleven waterleidinggebouwen in het duin, het Huis van het Wester, al jaren minimaal onderhouden. Deze voormalige dienstwoning van de stoker aan het Westerkanaal, werd een paar jaar geleden door jongeren uit Zandvoort enige tijd gekraakt met als doel aandacht te vragen voor de erbarmelijke staat waarin dit pand zich bevindt. Onderhandelingen van Waternet met de krakers hebben nog steeds geen oplossing opgeleverd en het pand staat er nog functieloos bij. Het zou bijvoorbeeld omgevormd kunnen worden tot een onbemand informatiecentrum, wat niet heel ingewikkeld of duur hoeft te zijn. Het pand heeft echter geen beschermde monumentenstatus en

het risico bestaat dus dat Waternet – bijvoorbeeld om te bezuinigen - besluit het te slopen. Er zijn in het duingebied nog enkele gebouwen en andere 'kunstwerken' zonder monumentenstatus, zoals de rondeabri's voor wandelaars en het pompstation aan het Oosterkanaal. Ooit komt er wellicht een dag waarop dit kanaal en het aanliggende gebouw hun functie verliezen. Ze zijn dan in feite 'vogelvrij'.

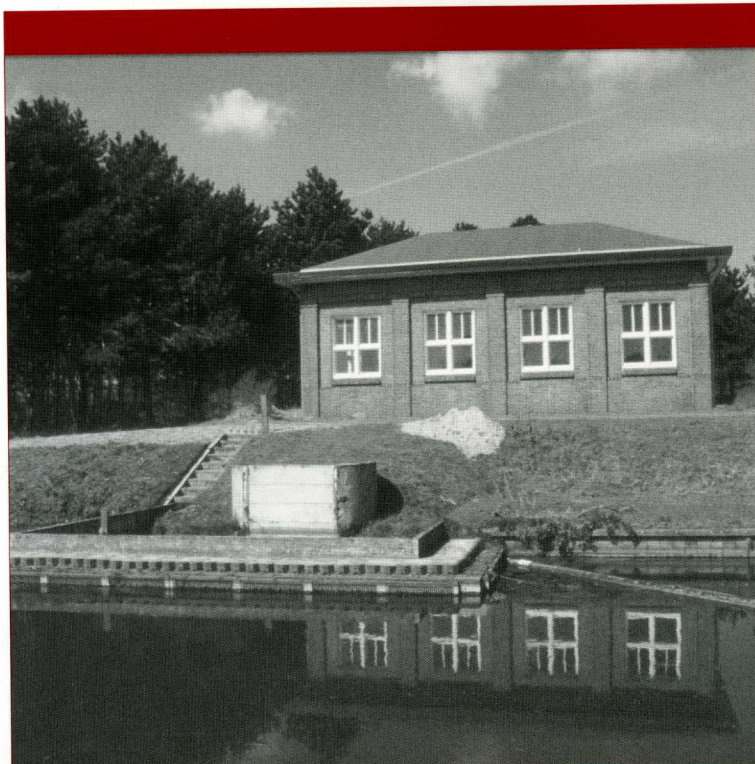
Historische Werkgroep AWD

Wat er in het verleden in het duingebied is gesloopt en verdwenen, komt niet meer terug. Gelukkig is er ook veel bewaard gebleven. De Historische Werkgroep Amsterdamse Waterleidingduinen is Waternet dan ook dankbaar voor de investeringen in restauraties en renovaties van de gebouwen. Tegelijkertijd spreken we ook de wens uit dat - juist in tijden waarin bezuinigingen hoogtij vieren en het cultureel erfgoed het onderspit dreigt te delven - Waternet zich hard blijft maken voor het behoud hiervan. Het zou Waternet sieren als ze met wat er nog rest aan cultureel erfgoed én met het huidige industrieel erfgoed in de AWD zorgvuldig omgaat. Wat we vandaag gewoon vinden omdat het in bedrijf is, wordt morgen historie. Juist ook waar gewerkt wordt, zou bij iedereen het devies moeten zijn: vervangen waar nodig en behouden of herbestemmen waar mogelijk. Juist dan is er sprake van geïncorporeerde en levende cultuurhistorie. Waternet kan zich daarmee bij uitstek profileren als modern bedrijf met tegelijkertijd aandacht voor en gepaste trots op zijn historische waterleidingwortels.

Met dank aan Harm Botman.

Antje Ehrenburg heeft als ecooloog bij het waterleidingbedrijf van Amsterdam gewerkt van 1988-2011 en is oprichter en lid van de Historische Werkgroep Amsterdamse Waterleidingduinen.

Foto's afkomstig uit archief Historische Werkgroep AWD

Pompgebouw aan het Oosterkanaal (nog in functie)

Stuw in Korte Barnaartkanaal, vlak bij knooppunt met en brug over Noord-Oosterkanaal bij ingang Zandvoortselaan (nog in functie) Foto: Harm Botman